

การวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ หมอลำเรื่องต่อกลอน

An Analysis of Poetic Forms in Mo Lam Rueng Tor Khlon

(Received: 11 March 2024; Revised: 17 June 2024; Accepted: 27 August 2024)

ดวงฤทัย บุญสินชัย^[1]

Duangrutai Boonsinchai

หิรัญ จักรเสน^[2]

Hirun Jaksen

สุรพล เนสุสินธุ์^[3]

Surapol Nesusin

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลอนลำ เทคนิคการประพันธ์กลอนลำ หมอลำเรื่องต่อกลอน โดยใช้วิธีศึกษาจากเอกสารและภาคสนามด้วยการสังเกต และสัมภาษณ์จากผู้รู้ และนำเสนอผลการศึกษาวិเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

การประพันธ์กลอนลำของหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น บทประพันธ์แต่ละเรื่องขึ้นอยู่กับสุนทรียะสำนึกของอาจารย์ผู้ประพันธ์กลอนลำ ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำภาษาบาลีสอดแทรกในกลอนลำ การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำอีสานโบราณ และการประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำที่เข้าใจง่าย เทคนิคการประพันธ์เพลงหรือกลอนลำ สามารถวิเคราะห์เทคนิคการประพันธ์ได้ดังนี้ คือ สำนวนกลุ่มที่ต้องการนำเสนอ เรื่องที่เข้าใจง่าย เข้าถึงง่าย การคิดชื่อเรื่อง โครงสร้างดี เขียนเรื่องดี สร้างคำประพันธ์ให้มีคุณค่า และการใช้คำ

คำสำคัญ การวิเคราะห์, รูปแบบคำประพันธ์, หมอลำเรื่องต่อกลอน

^[1] นักศึกษาปริญญาเอก สาขาศรีวิทยาคิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Doctoral Student in Music, Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University

^[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาศรีวิทยาคิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Assistant Professor, Graduate Program in Music, Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University

^[3] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาศรีวิทยาคิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Assistant Professor, Graduate Program in Music, Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University

Abstract

This research aims to analyze the poetic structures and composition techniques of Mo Lam Rueang To Klon, a traditional form of Northeastern Thai performance poetry. The study employed both documentary research and fieldwork, including observation and interviews with knowledgeable practitioners. Data were analyzed using a descriptive analytical approach.

The findings revealed that the composition of Mo Lam poetry in the Khon Kaen style varies according to the aesthetic sensibility of each composer. The researcher identified three main types of poetic composition: (1) the incorporation of Pali vocabulary into the verses, (2) the use of archaic Isan dialect, and (3) the use of simple, accessible language. Key techniques in composition include identifying the target audience, selecting an understandable and engaging storyline, creating effective titles, structuring the narrative coherently, crafting meaningful verses, and employing appropriate diction to enhance artistic value.

Keywords: Analysis, Poetry formats, Mo Lam Rueng Tor klon

บทนำ

หมอลำเป็นศิลปะการแสดงของภาคอีสาน หมอลำถือเป็นมรดกสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย เป็นวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ที่อยู่คู่กับคนอีสานเป็นเวลานาน แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ซึ่งหมอลำมีวิวัฒนาการมาจากหนังสือผูกโบราณ พัฒนาการมาเป็นหมอลำในประเภทต่าง ๆ เช่น หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำซิ่ง หมอลำผีฟ้า เป็นต้น (เจริญชัย ชนไพโรจน์, 2526)

หมอลำแต่ละประเภทยาวนานแล้วแต่มีการนำเสนอรูปแบบที่แตกต่างกันไป แต่สิ่งที่เหมือนกันในหมอลำทุกประเภทคือ แฝงคติธรรมคำสอน ความเชื่อ วิถีชีวิต ของคนอีสาน พบในกลอนลำของทุก ๆ กลอนลำ หมอลำแต่ละประเภทที่แฝงคติธรรม คำสอนในการแสดง มักจะได้รับความนิยมมากพอสมควร เช่น หมอลำกลอน เล่าถึงเรื่องบุญบาป บาปกรรมที่กระทำต่อบิดามารดา หรือการประพฤติดีในศีลธรรมต่าง ๆ หมอลำเรื่องต่อกลอนที่แสดงเป็นเรื่องราวมีตัวแสดงในการแสดงแต่ละเรื่องที่ครบทุกบทบาท การแสดงในเรื่องต่าง ๆ มักสื่อให้เห็นถึงสภาพสังคมปัจจุบัน ทางด้านผู้สาว การเนรคุณต่อบุพการี แม้กระทั่งเรื่องนิทานวรรณกรรมพื้นบ้านที่นำมาแสดง ยังสามารถแฝงคติธรรม คำสอนเข้าไปได้

จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงอยากทำการศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์คำประพันธ์ของหมอลำเรื่องต่อกลอน ทั้งด้านรูปแบบการประพันธ์ โครงสร้าง และฉันทลักษณ์ และเทคนิค ของการประพันธ์กลอนลำของหมอลำเรื่องต่อกลอน เพื่อเป็นแนวทางให้กับนักประพันธ์รุ่นใหม่ได้ศึกษาต่อ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า บทความวิจัยเรื่องนี้จะประโยชน์ต่อผู้ที่ศึกษาค้นคว้าต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์กลอนลำและเทคนิคการประพันธ์กลอนลำหมอลำเรื่องต่อกลอน

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการสัมภาษณ์นักประพันธ์ เพื่อนำมาวิเคราะห์รูปแบบและเทคนิคการประพันธ์กลอนลำเรื่องต่อกลอนในรูปแบบต่าง ๆ

กลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูล

- กลุ่มผู้รู้ คือ ผู้รู้เกี่ยวกับการประพันธ์กลอนลำ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิเคราะห์ หมายถึง การวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ โครงสร้าง ฉันทลักษณ์ เทคนิคการประพันธ์

กลอนลำ หมายถึง กลอนลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น

รูปแบบ หมายถึง รูปแบบการประพันธ์กลอนลำ แบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ คือ กลอนลำที่ใช้คำภาษาบาลีสอดแทรกในกลอนลำ กลอนลำที่ใช้คำอีสานโบราณ กลอนลำที่ใช้คำที่เข้าใจง่าย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงรูปแบบและเทคนิคการประพันธ์ของหมอลำเรื่องต่อกลอน

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการเขียนบทความวิจัยครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างสรรค์หมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น เพื่อสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้ต้องราชทัณฑ์ในเรือนจำกลางขอนแก่น เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีทางด้านต่าง ๆ ทำการรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัยได้ใช้การศึกษาจากเอกสารตำรา งานวิจัย บทความ วิทยานิพนธ์และการลงภาคสนาม โดยการสังเกต และการสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลมา สร้างสรรค์ผลงาน และทำการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

วิเคราะห์การประพันธ์กลอนลำ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลในการประพันธ์กลอนลำของหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น บทประพันธ์แต่ละเรื่องขึ้นอยู่กับสุนทรียะลีลาของอาจารย์ผู้ประพันธ์กลอนลำ ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

1. การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำภาษาบาลีสอดแทรกในกลอนลำ
2. การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำอีสานโบราณ
3. การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำที่เข้าใจง่าย

1. การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำภาษาบาลีสอดแทรกในกลอนลำ

การประพันธ์กลอนลำที่สอดแทรกคำบาลีสอดแทรกเข้าไปในกลอนลำ ส่วนมากกลอนลำที่มีภาษาบาลีจะนำคำนั้น ๆ มาจากหนังสือพระไตรปิฎกและหนังสือผูกคำประพันธ์แบบนี้พบในกลุ่มผู้ประพันธ์ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับคำบาลีและหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ส่วนมากจะเป็นกลุ่มนักประพันธ์ผู้สูงอายุแล้วถือเป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือครูภูมิปัญญา ในปัจจุบันมีนักประพันธ์รุ่นใหม่ได้นำเอาทุนจากกลอนลำเก่า ๆ มาสร้างสรรค์แต่อาจจะไม่เป็นภาษาบาลีทั้งหมด

กลอนลำที่นำมาวิเคราะห์ คือบทประพันธ์ของอาจารย์เดชา พรหมมาชัย อาจารย์ผู้ประพันธ์กลอนลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นให้กับคณะระเบียบวาทะศิลป์ ซึ่งบทประพันธ์ของอาจารย์จะเน้นไปในแนวทางที่นำเอาหลักธรรมคำสอนเข้ามาในบทประพันธ์ และกลอนลำจะใช้คำบาลีเข้าสอดแทรก ส่วนมากใช้เปิดหัวของกลอนลำในแต่ละบทกลอน

บทประพันธ์จากหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่นคณะระเบียบวาทะศิลป์

เรื่อง “มักดีห้ามจั่ว มักชั่วห้ามเสา”

สติ มะโต สเวสโยชัย ผู้ตั้งเที่ยง ถือสติพาม่มบ่อจอมบ่วง

ทำความดีพาทุกข์ล่วงเป็นมรรคาได้ก้าวคราวฮ่อนสืฟ่อนคลาย

ขอบคุณผองน้องอ้ายทุกก้าฝ่ายบ่อโลป่า

ดิชมพาเสนอแนะฮอมทางเที่ยวพล่อง

คือเทียนทองแยงใต้ ไปมาพาฮู้เงื่อน

คงจิ้งจอกแปรเปลี่ยน ติดตามมาแต่ต้นจนเท่าทุกวัน

ส่อยพยุ่งปรุงแต่งปั้น จอดฮอดหว่างทางจุดหมาย

แฟนหญิงชายบุญคุณเหลือ หลีนอนันต์อันพาปลื้ม

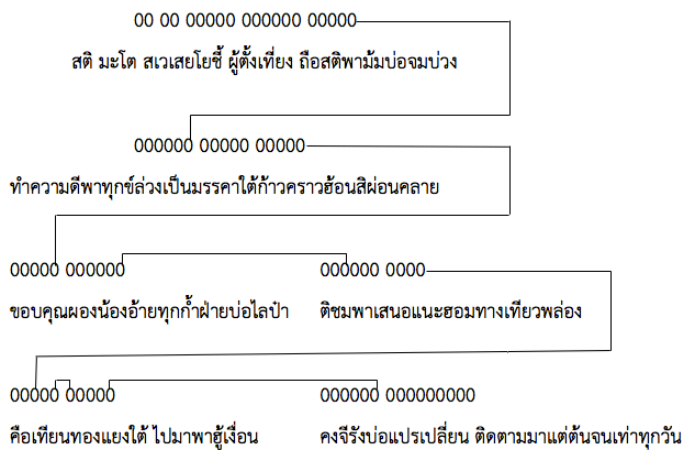
เย็นชาซึ่มเสมอน้ำพิรุณทองขลิบแผ่น

ถือน้ำฮักฝากความแก่น กับแฟน ๆ โยย้งล้วน

เดื่อมวไลให้อยู่เริง.....สำราญล้วน

ประพันธ์โดย อาจารย์เดชา พรหมมาชัย 2543

โครงสร้างของคำประพันธ์และฉันทลักษณ์

วิเคราะห์โครงสร้างคำประพันธ์

บทประพันธ์กลอนลำนี้ ใช้ภาษาบาลีในการเปิดหัวกลอนลำ แต่ไม่มีคำสัมผัส ในประโยคแรก จึงพบปัญหาในการลำที่ไม่ลงห้องและลงจังหวะ คือการใช้คำยาก และต้องต่อด้วยคำแปลของภาษาบาลี ทำให้รูปประโยคหรือกลอนลำในวรรคแรก ไม่สละสลวย จากการสังเกตจะพบว่าผู้ลำต้องใช้วิธีการรวมคำ ให้จบประโยคแรก โดยเว้นวรรคช่วงหายใจแค่ 2 ช่วง ไม่มีการเอื้อนในวรรค แต่จะเอื้อนหลังจากจบประโยคเท่านั้น แต่หลังจากวรรคแรกคำสัมผัส มีทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน ตามรูปแบบการประพันธ์กลอนตามหลักของภาษาไทย แต่ในแต่ละวรรคจำนวนพยางค์ถือว่าไม่ตายตัว เพราะในบางวรรค มี 10 พยางค์ หรือในบางวรรคมีมากถึง 16 พยางค์ เนื่องจากการประพันธ์เพื่อให้ลงห้องและลงจังหวะตามการลำทำนองขอนแก่น

รูปแบบคำประพันธ์

รูปแบบของคำประพันธ์ในกลอนลำนี้ ใช้วิธีการนำภาษาบาลีมาใช้ในการเปิดหัวของกลอนลำเช่นเดียวกับกลอนแรก คือ

“สติมะโต สเวสโยชี แปลว่า คนมีสติ เป็นผู้ประเสริฐทุกวัน”

ซึ่งบทภาษาบาลีที่ยกมานี้เป็นศาสนสุภาษิต คือ คำสอน ถ้อยคำ หรือประโยค ที่ให้ความคิดทางพระพุทธศาสนา สามารถนำมาเป็นคติ ยึดเป็นหลักธรรมในใจได้

ในบทกลอนนี้เป็นกลอนลำที่ใช้ในการเปิดตัวนักแสดง สามารถใช้ในเรื่องใดก็ได้ เพราะเนื้อหาเป็นการแนะนำตัวกับผู้รับชม ขอบคูนที่ยังคอยสนับสนุนและให้กำลังใจผู้แสดงหมอลำ เช่น ขอบคูนผองน้องอ้ายทุกก้าฝ่ายบ่อโลป่า เป็นต้น แต่ยังมีหลักธรรมาคำสอน หรือประโยคที่เกี่ยวข้องกับการให้ทุกคนตระหนักถึงการทำความดี แต่ใช้คำที่เข้าใจได้ง่าย เช่น ทำความดีพาทุกข์ลวงเป็นมรรคาได้ก้าวคราวฮ้อนลิ่นอนคลาย เป็นต้น ส่วนคำอีสานโบราณยังพบในกลอนลำ แต่มีเป็นส่วนน้อย เช่น ฮอมทาง แปลว่า แนวทาง , คราวฮ้อน แปลว่า ในยามที่เดือนร้อน เป็นต้น

2. การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำอีสานโบราณ

บทประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำอีสานโบราณ คือ บทประพันธ์ที่ส่วนใหญ่ใช้คำที่เป็นภาษาอีสานโบราณ หรือคำอีสานเก่า ๆ ที่คนในยุคปัจจุบัน ไม่ค่อยเข้าใจในความหมาย ซึ่งเป็นคำที่ลึกพอสมควร แต่หากเปรียบเทียบกับภาษาไทย คือคำไวพจน์ ที่ใช้คำที่มีความหมายเดียวกัน แต่ใช้คำที่แตกต่างออกไป เพื่อที่จะอุปมาอุปมัย ให้เห็นภาพตามกลอนลำที่อยากจะสื่อสารออกมา ทั้งนี้ เพื่อความสละสลวย ความงาม ของบทประพันธ์ ที่ผู้ประพันธ์อยากจะใช้สุนทรียะลีลา สื่อกออกมาผ่านบทประพันธ์นั้น ๆ

บทประพันธ์หมอลำเรื่องต่อกลอนคณะเสียงอีสาน

เรื่อง ฮอยปานดำ

ยีนสลัดต้นตองดาวตาลเปี้ยงปิ่น	ดวงมาลาง่าปิ่นลมต้องเอนกาย
บุปผางามแก่งย้วยเอนอ้วยตามสายลม	แม่นบ่คมกะคงหอมกลิ่นมันกระจ่ายฟุ้ง
อันนี้การคราวยู่ทองไขนางได้เฝ้าอั้ง	นอนหรือนั่งโลดคิดพ้อใจเก้อเหม่อลอย
คิดไปมาก้อย ๆ หัวใจต๋อยดำทรวง	ปานมิดขวางลงคอเสียบหัวลงพื้น
ละวันเว็นคืนแสนเศร้าแต่เขาตายหนีจาก	ผัวช้อยกลั่นสวาทไ้อ่บ่ช้อยให้อยู่เดียว
จั่งแม่นแวรเล่นเกี้ยวหลายเทื่อหลายหน	วิภูวนสงสารหากแม่นพรหมลิขิตไว้
แม่นสันท่าใจได้สุดฝันปิ่นล่อง	ยามทุกซี้ใจคือจั่งแบกโลกกว้างเอาไว้อยู่บ่วง
ลางเทื่อคือจั่งก้ามมาขวางเสียบอยู่ในคอ	ตั้งแต่รอกอยเขาหากผ่านหลายปีแล้ว
จนว่าสังขารช้อยขราลงเลยล่อง	ความเคยหวังทั้งปวงคราวเอาปูนก่านไว้
ฝ่าตีนอ้ายบ่ล่ายลืม...พิน้องเฮ้ย	

ประพันธ์โดย อาจารย์ชัยชนะ ถวิลไพร, นกน้อย อุไรพร 2544

โครงสร้างของคำประพันธ์และฉันทลักษณ์

วิเคราะห์โครงสร้างของบทประพันธ์

โครงสร้างของบทประพันธ์นี้ สังเกตได้ว่า แต่ละวรรคมี 9-11 พยางค์ เท่านั้น
ซึ่งไม่มีวรรคไหนที่เกิน 11 คำ เลย ทำให้เห็นว่าผู้ประพันธ์มีความรู้ความสามารถ
ในการประพันธ์กลอนลำอย่างดี นอกจากนั้นการใช้คำสัมผัส ทั้งสัมผัสนอก และ
สัมผัสใน จะสังเกตได้ว่า คำสัมผัสของคำทำยวรรค จะไปสัมผัสกับคำที่ 3 หรือ คำที่ 5
ของวรรคต่อไปเสมอ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับบทประพันธ์กลอนในภาษาไทย จะเป็น
กลอนที่ใช้คำสัมผัสได้ดีมาก

รูปแบบคำประพันธ์

จากบทประพันธ์นี้ พบว่ามีการใช้คำอีสานโบราณเป็นจำนวนมาก การใช้คำซ้อน การเล่นคำ การใช้คำโวหาร ที่ผสมผสานกันออกมาได้อย่างลงตัว ยกตัวอย่าง เช่น

คำอีสานโบราณ

ดวงมาลาง่าปิ่นลมต๋องเอนกวย

จำป็น หมายถึง กิ่งไม้ที่เอนไหวไปตามสายลม

บุปผางามแก่งย้วยเอนอ้วยตามสายลม

แก่งย้วย หมายถึง ต้นดอกไม้ที่แก่งไกวไปตามสายลม

การใช้คำซ้อน

ยีนสลาตันต้องทาวตาลเปี้ยงปิ่น เป็นการใช้คำซ้อนเสียงของพยัญชนะ ต

การใช้คำโวพจน์

ยिनสลาตันต้องดาวตาลเปี้ยงปิ่น ดวงมาลาง่าปิ่นลมต้องเอนกาย

สลาตัน	หมายถึง	ลม
ดวงมาลา	หมายถึง	ดอกไม้

ในส่วนของคำประพันธ์อื่น ๆ ในบทกลอน จะเป็นคำภาษาอีสานเก่าและปัจจุบันที่สามารถเข้าใจได้ แต่ในส่วนใหญ่จะเป็นคำที่ลึกลับมากพอสมควร แต่วิธีการประพันธ์ใช้ภาษาที่สละสลະ บทกลอนลงห้อง ลงจังหวะ ชัดเจนทุกรวรรค

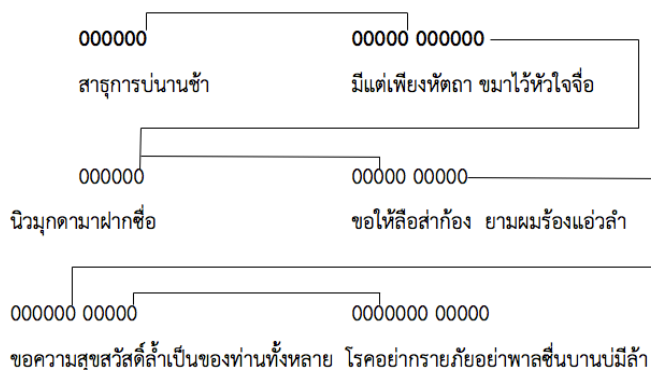
3.การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำที่เข้าใจง่าย

บทประพันธ์กลอนลำที่ใช้ภาษาเข้าใจง่าย คือ บทประพันธ์ที่ใช้ภาษาอีสานเป็นคำง่าย ๆ ที่นิยมใช้พูดคุยในชีวิตประจำวัน ไม่มีความซับซ้อนของคำ หรือต้องมีคำแปล บทกลอนแบบนี้จะทำให้ผู้ฟังหมอลำเข้าถึงเนื้อหา เนื้อเรื่องได้ง่าย ฟังง่าย เข้าใจในบทประพันธ์ที่ผู้ประพันธ์อยากสื่อสารออกมา หรืออาจจะมีคำที่ใช้คำโวพจน์เข้ามาแทรกบ้างเล็กน้อย แต่สามารถเข้าใจได้ ซึ่งในส่วนมากบทประพันธ์ที่ใช้ภาษาอีสานที่เข้าใจง่าย ส่วนมากผู้ประพันธ์จะเป็นนักประพันธ์รุ่นใหม่ หรือนักประพันธ์ที่กำหนดกลุ่มเป้าหมายว่า อยากให้ผู้ฟังเข้าใจกลอนลำได้ง่ายขึ้น

บทประพันธ์กลอนเปิดตัวพระเอก นิ่ว มุกดา

สาธุการบนานช้า มีแต่เพียงหัตถา ขมาไว้หัวใจจื้อ
 นิ่วมุกดามาฝากชื่อ ขอให้สื่อส่าก้องยามผมร้องแอว์ลำ
 ขอความสุขสวัสดิ์ล้าเป็นของท่านทั้งหลาย โรคอย่ากรายภัยอย่าพาลขึ้นบานบมีล้า
 ตกสมัยคนปิดหน้า การไปมาระวังแหง โรคระบาดเกิดแผ่
 หมอลำยังบ่เลิกล้ม บินมาโม้มกะแม่นเยา
 ได้เห็นหน้าหมู่เจ้า หัวใจชื่นคั่นความหวัง พอปานปลาในวัง ชื่นแซวชมน้ำ
 มาประจำคณะนี้ ขึ้นเวทีรับใช้ท่าน
 หลูโดนหนุ่มมุกดาหาร ส่งเสียงหวานแต่ละมื่อ หาเงินซื้อข้าวหมาแลง
 หันมาจาบอกแจ้ง ในตำแหน่งบ่ลืมหลงรักข้ามโขงเอามอลำ ให้จื้อจำเด้อลู่ป่า
 สุรียาคือนามท้าว ฟังไปยาวจั่งฮู้ทั่ว
 ว่าไผ่ไผ่ชั่ว รายงานตัวเรียบร้อย ฟังหลานน้อย..สิด้อยล้า...เฮย...
 ประพันธ์โดย อาจารย์จักริน สร้อยสูงเนิน 2565

โครงสร้างของคำประพันธ์และฉันทลักษณ์

วิเคราะห์โครงสร้างของบทประพันธ์

โครงสร้างของบทประพันธ์นี้ สังเกตได้ว่า มี 7 – 11 คำ มีคำสัมผัสนอก สัมผัสใน ครบทุกวรรค จะสังเกตได้ว่า คำสัมผัสของคำทำยวรรค จะไปสัมผัสกับคำที่ 3 หรือ คำที่ 5 ของวรรคต่อไปเสมอ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับกาพย์ประพันธ์กลอนในภาษาไทย จะเป็นกลอนที่ใช้คำสัมผัสได้ดีมาก เนื่องจากอาจารย์ผู้ประพันธ์กลอนลำ มีความรู้ ความเข้าใจในการประพันธ์กลอนตามหลักภาษาไทย จึงประพันธ์กลอนลำออกมา ได้สละสลวย

รูปแบบคำประพันธ์

จากคำประพันธ์กลอนลำนี้ พบว่า ใช้คำหรือภาษาที่เข้าใจง่ายมาก ไม่มีคำที่ ซับซ้อน คำที่เป็นภาษาอีสานมีการออกเสียงตามคำพูดของคนอีสานปกติ เช่น ขึ้นบาน ขึ้นแซว เป็นต้น และมีคำไวพจน์สอดแทรกอยู่ในกลอนลำเป็นบางคำ ที่มีความหมาย ที่เข้าใจได้ง่าย เช่น หัตถา เป็นต้น กลอนลำนี้จึงทำให้ผู้ฟังเข้าถึงและเข้าใจได้ง่าย

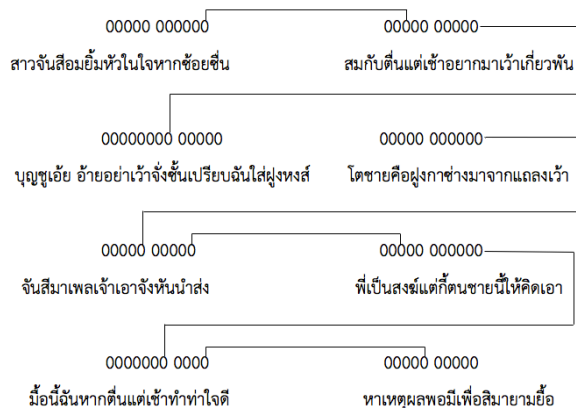
บทประพันธ์หมอลำเรื่องต่อกลอนคณะเสียงอีสาน

เรื่อง ฮอยปานดำ

สาวจันส้อมยิ้มหัวในใจหากซ้อยขึ้น สมกับตื่นแต่เช้าอยากมาเว้าเกี่ยวพัน
บุญชูเอ๋ย อ้ายอย่าเว้าจ้งจ้งเปรียบฉันทไผ่หงส์ โตชายคือฝูงกาช่างมาจากแกลงเว้า
จันสิมาเพลเจ้าเอาจ้งหันนำส่ง พี่เป็นสงฆ์แต่กัณฑ์ชายนี้นี้ให้คิดเอา
มือนั้นฉันทตื่นแต่เช้าทำทำใจดี หาเหตุผลพอมิเพื่อสืมายามยื้อ

คือโตนันในตอนนี้น้องชื่อปานดำลูกสาวน้ามันบ้าจ๋ม
 เว้าเป็นแล้งเป็นลมว่าโตจื้อชาติได้ให้ไต่บ้านเพิ่นสะออน
 สาวปานด้าอดอ้ออันเพ้อจ๋มถามหา ว่ามันคือทองไขได้ใส่ใจแต่ความนี้
 แอ้วให้พามาพ้อยามยามถามปู่ ผู้อยู่บ้านทับค้อ คั้นมันส่ออย่าใส่ใจ....เด้อเจ้า
 ประพันธ์โดย อาจารย์ชัยชนะ ถวิลพร, นกน้อย อุไรพร 2544

โครงสร้างของคำประพันธ์และฉันทลักษณ์

วิเคราะห์โครงสร้างของบทประพันธ์

โครงสร้างของบทประพันธ์นี้ สังเกตได้ว่า แต่ละวรรคมี 11 - 12 พยางค์ แต่บางวรรคที่กล่าวเนื้อหาบรรยายกลอนเล่นเรื่องราวให้จบภายในประโยคเดียว โดยใช้ลมหายใจเดียว อาจแบ่งวรรคคำที่ไม่ตกห้อง 11 คำ ในบทประพันธ์มี คำสัมผัสนอก สัมผัสใน จะสังเกตได้ว่า คำสัมผัสของคำท้ายวรรค จะไปสัมผัสกับ คำที่ 3 หรือ คำที่ 5 ของวรรคต่อไปเสมอ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับกาพย์ประพันธ์ กลอนในภาษาไทย จะเป็นกลอนที่ใช้คำสัมผัสได้ดีมาก

รูปแบบคำประพันธ์

จากคำประพันธ์กลอนลำนี้ พบว่า ใช้ภาษาอีสานบ้าน ๆ เข้าใจง่าย ใช้คำที่พูดในชีวิตประจำวันทั่วไป เหมือนกับบอกเล่าเรื่องราวให้ฟัง ใช้คำไม่ซับซ้อน มีคำอุปมาอุปมัย ในกลอนลำเช่น เจ้าอย่าเว้าจั้งจั้งเปรียบอันใส่ผู่หงส์ โตชายคือผู่กาช่างมาจากแลงเว้า ซึ่งเปรียบเทียบระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ที่สถานะแตกต่างกัน ไม่เหมาะสมที่จะรักกัน เป็นต้น การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ทำให้ผู้ฟังสามารถคิด

และจินตนาการไปตามเรื่องราวที่นักแสดงสื่อออกมาโดยไม่ต้องทำความเข้าใจกับความหมายของกลอนลำ

จากการวิเคราะห์บทประพันธ์ของกลอนลำ จะคล้ายบทพญาของอีสานและร้อยแก้วที่ใช้ในการเล่าเรื่องราว แต่หากบทประพันธ์นี้คือกลอนลำ ซึ่งมีคำสัมผัสนอกสัมผัสใน แต่ไม่ตายตัวหรือระบุได้ชัดเจนว่าต้องสัมผัสคำที่เท่าไร หรือแต่ละวรรคต้องมีกี่พยางค์ ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ประพันธ์ และคำบรรยายกลอนลงห้อง ลงจังหวะได้อย่างลงตัว ซึ่งผู้วิจัยสรุปได้ 3 แบบ คือ การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำภาษาบาลีสอดแทรกในกลอนลำ การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำอีสานโบราณ การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำที่เข้าใจง่าย ตามที่อธิบายข้างต้น

เทคนิคการประพันธ์กลอนลำ

เทคนิคการประพันธ์เพลงหรือกลอนลำ หากกล่าวถึงสุนทรียะลีลาในการประพันธ์ของนักประพันธ์แต่ละท่าน จะมีเทคนิคหรือกลวิธีที่แตกต่างกันไป เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วรรณศิลป์” ไม่ว่าจะเป็นทางด้านภาษา การใช้คำ เป็นต้น ซึ่งการประพันธ์กลอนลำนั้นจะไม่แตกต่างจากการประพันธ์กลอน กาพย์ โคลง ของหลักภาษาไทยมากเท่าไร แต่จะมีเทคนิคเฉพาะตัว เนื่องจากต้องใช้ภาษาอีสาน แต่คำสัมผัสไม่ว่าจะเป็นสัมผัสนอกหรือสัมผัสใน ยังคงพบในกลอนลำ ซึ่งผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์เทคนิคการประพันธ์ได้ดังนี้

1.สำรวจกลุ่มที่ต้องการนำเสนอ การประพันธ์กลอนลำในแต่ละครั้งของผู้ประพันธ์ ต้องสังเกตกลุ่มผู้ฟังหรือผู้บริโภค หรือบริบทที่ต้องการไปนำเสนอ เช่น ประพันธ์เพื่อเชิญชุธสถาบันต่าง ๆ ประพันธ์เพื่อแข่งขัน ประพันธ์เพื่อใช้ในการรณรงค์ ประพันธ์เพื่อใช้ลำทั่วไป เป็นต้น

2.เรื่องที่เข้าใจง่าย เข้าถึงง่าย หลังจากสำรวจดูกลุ่มผู้ที่เราต้องการนำเสนอแล้ว บทประพันธ์ต้องเข้าถึงกลุ่มบุคคลนั้น ๆ ได้ง่ายด้วย เช่น การประพันธ์หมอลำเรื่องต่อกลอนในปัจจุบัน กลุ่มคนฟังส่วนมากเป็นคนสมัยใหม่ ต้องใช้คำที่เข้าใจง่าย โดยไม่ต้องเน้นคำที่เป็นภาษาบาลี ภาษาอีสานโบราณมาก เป็นต้น

3.การคิดชื่อเรื่อง การตั้งชื่อเรื่องเป็นด่านแรกที่สำคัญในการประพันธ์ทำให้เรากำหนดทิศทางในการประพันธ์ ว่าเราจะดำเนินเรื่องไปในทางใด

4.โครงสร้างดี หลังจากได้ชื่อเรื่องแล้ว ต้องวางแผนโครงสร้างของเรื่อง ควรกำหนดหรือวางโครงเรื่องไว้ เช่น ประพันธ์เรื่องราวสะท้อนสังคมในยุคปัจจุบัน

หรือ เรื่องราวยุคก่อน เป็นต้น จะทำให้การกำหนดเขียนเรื่องได้ดี ควรคำนึงถึง จะเริ่มเรื่องอย่างไรและจบอย่างไร

5.เขียนเรื่องดี เรื่องราวของบทประพันธ์กลอนลำ หากเราสร้างโครงสร้างไว้ ดีแล้ว การเขียนเรื่องจะดำเนินได้ง่ายขึ้น แต่ควรมีจุดที่ทำให้ผู้ฟังสะท้อนอารมณ์ หรือคล้อยตามให้ได้ เช่น ร้องให้กับนักแสดง คิดว่าตัวเองเป็นละครนั้น ๆ เป็นต้น

6.สร้างคำประพันธ์ให้มีคุณค่า บทประพันธ์ในแต่ละกลอนนอกจากความ สละสลวยของบทประพันธ์แล้ว ในแต่ละกลอนควรสอดแทรก คำสอน คุณธรรม จริยธรรมเข้าไปอยู่ในกลอนลำด้วย นอกจากจะให้ความเพลิดเพลิน ความบันเทิงแล้ว ยังให้ความรู้ให้กับกลุ่มผู้ฟังอีกด้วย

7.การใช้คำ

- คำไวพจน์ คือ คำที่มีความหมายเหมือนกัน แต่เขียนต่างกัน ต้องเป็น คำบาลีด้วยถึงจะเรียกคำไวพจน์ได้

- อุปมา คือ การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำเชื่อม ที่มีความหมาย เช่นเดียวกับคำว่า “เหมือน” เช่น ดั่ง คือ จั่ง เปรียบ ปาน เพียง เป็นต้น

- อุปลักษณ์ คือ เป็นการเปรียบเทียบเหมือนกันกับอุปมา แต่เป็นการ เปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง

- สัตพจน์ คือ ภาพพจน์ที่เลียนเสียงจากธรรมชาติ เช่น เสียงดนตรี เสียงสัตว์ เสียงลม เสียงฝนตก เสียงน้ำไหล เป็นต้น

- อติพจน์ คือ การกล่าวเกินจริง สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เพื่อสร้างและเน้นความรู้สึกอารมณ์ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกที่ลึกซึ้ง

- คำซ้อน คือ คำที่เพิ่มเข้ามาในบทประพันธ์ ทำให้รูปประโยคสมบูรณ์ และไพเราะขึ้น ซึ่งแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ คำซ้อนเสียง(เดิมตา) และคำ ซ้อนความหมาย(ทองคำ)

- คำอีสานโบราณ คือ คำที่ความหมายลึกมากไม่นิยมใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนมากคนรุ่นใหม่ไม่รู้ความหมาย เช่น คนิง แปลว่า คิดถึง อ่วยคีน แปลว่า กลับมา เป็นต้น

- คำที่มาจากพระไตรปิฎก,หนังสือผูก คือ กลอนลำในสมัยก่อนใช้คำมาจาก พระไตรปิฎก หรือหนังสือผูก เนื่องจากเรื่องราวที่นำมาใช้การแสดงหมอลำ มาจาก เรื่องนิทานชาดก ดังนั้นจึง มีคำภาษาบาลีในกลอนลำซึ่งมาจากพระไตรปิฎกและ หนังสือผูก

แต่สิ่งที่สังเกตได้จากการสัมภาษณ์นักประพันธ์ และเอกสารข้อมูลจากงานวิจัยในหลายเล่มพบว่าข้อแตกต่างของฉญาและกลอนลำ จากที่พบในหลายข้อมูลว่า กลอนลำประพันธ์มาจากคำฉญา แต่ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า กลอนลำประพันธ์มาจากคำฉญาจริง แต่ฉญาไม่ใช่กลอนลำ เนื่องจากหากเอาคำฉญามาลำเป็นทำนองไม่สามารถลำได้ เนื่องจากคำไม่ครบทำให้ลำไม่ลงห้องหรือลงจังหวะ แต่จากมี “คำเสริมจังหวะ” คือคำที่ใส่เข้าไปให้ลงตัว ไม่ได้มีความหมายตรงตัว เข้ามาใส่ เช่น ดอก นั้น ละ เป็นต้น บทฉญาบางกลอนก็สามารถนำมาลำเป็นกลอนลำได้โดยใส่คำเสริมจังหวะ

สรุปผลการวิจัย

วิเคราะห์รูปแบบการประพันธ์ บทประพันธ์แต่ละเรื่องขึ้นอยู่กับสุนทรียะลีลาของอาจารย์ผู้ประพันธ์กลอนลำ ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ 1) การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำภาษาบาลีสอดแทรกในกลอนลำ คือ กลอนลำที่มีภาษาบาลีจะนำคำนั้น ๆ มาจากหนังสือพระไตรปิฎกและหนังสือผูก คำประพันธ์แบบนี้พบในกลุ่มผู้ประพันธ์ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับคำบาลีและหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ส่วนมากจะเป็นกลุ่มนักประพันธ์ผู้สูงอายุแล้วถือเป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือครูภูมิปัญญา ในปัจจุบันมีนักประพันธ์รุ่นใหม่ได้นำเอาทุนจากกลอนลำเก่า ๆ มาสร้างสรรค์แต่อาจจะไม่เป็นภาษาบาลีทั้งหมด 2) การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำอีสานโบราณ คือ บทประพันธ์ที่ส่วนใหญ่ใช้คำที่เป็นภาษาอีสานโบราณหรือคำอีสานเก่า ๆ ที่คนในยุคปัจจุบันไม่ค่อยเข้าใจในความหมาย ซึ่งเป็นคำที่ลึกลับพอสมควร แต่หากเปรียบเทียบกับภาษาไทย คือคำไวพจน์ ที่ใช้คำที่มีความหมายเดียวกัน แต่ใช้คำที่แตกต่างออกไป เพื่อที่จะอุปมา อุปมัย ให้เห็นภาพตามกลอนลำที่อยากจะสื่อสารออกมา ทั้งนี้ เพื่อความสละสลวย ความงาม ของบทประพันธ์ 3) การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำที่เข้าใจง่าย คือ บทประพันธ์ที่ใช้ภาษาอีสานเป็นคำง่าย ๆ ที่นิยมใช้พูดคุยในชีวิตประจำวัน ไม่มีความซับซ้อนของคำ หรือต้องมีการแปลบทกลอนแบบนี้จะทำให้ผู้ฟังหมอลำเข้าถึงเนื้อหา เนื้อเรื่องได้ง่าย ฟังง่ายเข้าใจในบทประพันธ์ที่ผู้ประพันธ์อยากสื่อสารออกมา หรืออาจจะมีคำที่ใช้คำไวพจน์เข้ามาแทรกบ้างเล็กน้อย

เทคนิคการประพันธ์เพลงหรือกลอนลำ หากกล่าวถึงสุนทรียะลีลาในการประพันธ์ของนักประพันธ์แต่ละท่าน จะมีเทคนิคหรือกลวิธีที่แตกต่างกันไป เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วรรณศิลป์” ไม่ว่าจะเป็นทางด้านภาษา การใช้คำ เป็นต้น ซึ่งการประพันธ์กลอนลำนั้นจะไม่แตกต่างจากการประพันธ์กลอน กาพย์ โคลง ของหลักภาษาไทยมากเท่าไร แต่จะมีเทคนิคเฉพาะตัว เนื่องจากต้องใช้ภาษาอีสาน แต่คำสัมผัส ไม่ว่าจะเป็นสัมผัสนอกหรือสัมผัสใน ยังคงพบในกลอนลำ ซึ่งผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์เทคนิคการประพันธ์ได้ดังนี้ คือ สรรวจากลุ่มที่ต้องการนำเสนอเรื่องที่น่าสนใจ เข้าใจง่าย การคิดชื่อเรื่อง โครงสร้างดี เขียนเรื่องดี สร้างคำประพันธ์ให้มีคุณค่า และการใช้คำ เป็นต้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า การประพันธ์กลอนลำของหมอลำเรื่องต่อกลอน บทประพันธ์แต่ละเรื่องขึ้นอยู่กับสุนทรียะลีลาของอาจารย์ผู้ประพันธ์กลอนลำ ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ การประพันธ์กลอนลำที่ใช้คำภาษาบาลีสอดแทรกในกลอนลำ การประพันธ์ที่ใช้คำอีสานโบราณ และการประพันธ์ที่ใช้ภาษาอีสานที่เข้าใจง่าย เทคนิคการประพันธ์เพลงหรือกลอนลำ หากกล่าวถึงสุนทรียะลีลาในการประพันธ์ของนักประพันธ์แต่ละท่าน จะมีเทคนิคหรือกลวิธีที่แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นทางด้านภาษา การใช้คำ เป็นต้น ซึ่งการประพันธ์กลอนลำนั้นจะไม่แตกต่างจากการประพันธ์กลอน กาพย์ โคลง ของหลักภาษาไทยมากเท่าไร แต่จะมีเทคนิคเฉพาะตัว เนื่องจากต้องใช้ภาษาอีสาน แต่คำสัมผัส ไม่ว่าจะเป็นสัมผัสนอกหรือสัมผัสใน ยังคงพบในกลอนลำ สอดคล้องกับ อาทิตย์ สุวรรณสุข (2562) ได้กล่าวไว้ว่า มีการใช้ภาษาไทยถิ่นอีสานในกลอนลำ 2 ประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย ประเด็นที่หนึ่ง การใช้ถ้อยคำภาษาไทยถิ่นอีสานเพื่อสื่อความหมาย อันได้แก่การใช้คำง่ายสื่อความหมาย การใช้คำขยายในกลอนลำ การใช้คำซ้อน การใช้คำซ้ำ การใช้คำพ้องอีสาน การใช้ถ้อยคำสื่ออารมณ์การซ้ำคำ การเล่นคำสลับตำแหน่ง และ การเล่นคำสัมผัส ซึ่งเป็นกลวิธีการใช้ภาษา ที่แสดงให้เห็นศิลปะความงามของถ้อยคำภาษาไทยถิ่นอีสาน ทำให้กลอนลำมีความไพเราะ คมคาย สร้างความเข้าใจลึกซึ้ง และเกิดอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้ฟัง

ข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์กลอนลำหมอลำเรื่องต่อกลอน เป็นการวิเคราะห์ในมุมของผู้วิจัยที่ได้ศึกษาข้อมูลมาจากนักประพันธ์เพลง ประพันธ์กลอนลำบางส่วนเท่านั้น ข้อมูลบางอย่างอาจจะไม่ตรงกับผู้ที่ศึกษาการประพันธ์กลอนลำทุกท่าน แต่หวังว่าจะเป็นแนวทางการศึกษาต่อและผู้ที่อยากศึกษาเรื่องการประพันธ์กลอนลำหมอลำเรื่องต่อกลอน และอยากให้นักวิจัยค้นคว้า สร้างงานวิจัยเกี่ยวกับการประพันธ์กลอนลำเรื่องต่อกลอนในอีกหลาย ๆ แง่มุม เพื่อเป็นการสืบทอด ต่อยอด อนุรักษ์กลอนประพันธ์กลอนเรื่องต่อกลอนไว้สืบไป

เอกสารอ้างอิง

- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. (2526). **หมอลำ – หมอแคน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- อาทิตย์ สุวรรณสุข. (2562). **วิเคราะห์กลวิธีการใช้ภาษาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร).